

3. **Előleges közlemény a közép-eocän felső durvamészben újabban talált gerinczes-maradványokról.** A mily gyakoriak, mondhatni közönségesek, Erdély közép-eocän felső durvamészrétegeiben a puhánymaradványok és alsóbbrendű állatok kövesülései; oly ritkák a gerinczesek vázrészei, melyekből az egész állatra lehet és kell következtetni. Pávay V. Elek Kolozsvár környéke földtani viszonyainak leírásában¹⁾, 1870-ben egy nagy gerinczestől származó több csontvázrészletet ír le, melyek mind a kolozsmonostori gát mellett, a Szamos partját képező durvamészből kerültek ki; ezek: bordatöredékek, pajzslap-tör., egy kúpfog (Pávay kapfognak v. szaggató fognak nevezi) és lapocz. Mindezeket hajlandó volt az Angolország Wight szigetén találtatott, kihalt crocodil-fajhoz tartozóknak tekinteni, melynek Owen *Toliapicus* új genus nevet adott. A kúpfognak kivételével a többi csontmaradványt az erdélyi Múzeumban előtaláltam ugyan, de a kurta, felette vastag bordák első pillanatra más gerinczeshez tartozónak tetszettek, s leginkább emlékeztettek a bécsi bir. földtani intézetben levő, csaknem teljes *Halitherium* (*Cordieri* Christ. sp.) csontváz bordáira, s miután meggyőződtem, hogy a porcesedi durvamészben előforduló bordatöredékek, melyeket Meyer Hermann híres német palaeontholog már régen *Halianassa* sp. bordáknak határozott volt meg, tökéletesen azonosak a Kolozsvár vidékén is előfordulókkal, nem lehetett kétségem azoknak hovátartozása iránt. Azok tehát a cetek rendjének egy kihalt nemét képviselik, melyet Kaup *Halitherium* és Meyer *H. Halianassa* névvel jelölt, s melyek nálunk is, mint egyebütt, aránylag gyakran fordulnak elő az alsó harmadkori tengeri rétegekben általában, de legbővebben a felső durvamész rétegekben. Egyéb ezen állathoz tartozó csontok már sokkal ritkébbak. Ide számítom én a csigolyát, melyet az Erd. Múz. gyűjteményében előtaláltam, továbbá egy csaknem ép lapoczcsontot is, melyet pár évvel ezelőtt a kol.-monostori kőbánya durvamészében a kőfaragók kaptak és az Erd. Múzeumnak beszolgáltattak.²⁾ A múlt nyáron végre sikerült egy ezen tengeri emlőstől való zápfogat is kapnunk, de nem az eocän felső durvamészből, hanem a már oligocän mérai rétegekből, a melyekben különben a bordák is előfordulnak még. Mind a fog, mind a vele előforduló bordatöredékek, már kisebb fajra mutatnak, mint az, mely a durvamész leülepedése korában benépesíté az

¹⁾ A m. kir. földt. Intéz. évkönyvei. I. köt. 342 l.

²⁾ Ennek alakja nagyon emlékeztet a *Halith.* Schinzi Kaup. fajára azon rajzban, mely Bronn *Lethaeá-jában*, LVII. T. Fig. 2. van közölve.

erdélyi tengeröblöt. E mellett azonban a *crocodil* sp. előfordulása is kétségtelen 2 kúpfog alapján, melyek 18—20 mm. hosszúak és 7 mm. átmérőjűek alapjukon, s melyeket az Erd. Múz. Schuster Károly helybeli evang. elemi tanítótól szerzett meg, ki azokat a kolozs-monostori gátnál a szamos-martban találta.¹⁾

Ugyancsak pár év előtt a kol.-monostori kőbánya durvameszében kaptak több csigolyát és csonttöredéket, melyek határozottan egy kihalt *Delphin* től származnak. A csontmaradékok összehasonlítottván egy az egyet. állattani gyűjteményben levő, 1½ mét. hosszú *Delphinus communis* példány csontvázával, constatálható volt a közel megegyezés és az is, hogy a kihalt delphin-faj másfél méternél hosszabb állattól származott. A csontmaradványok ezek:

1. Az első szegybordacsont (*sternocostale*-)nek a mellcsont felé eső töredéke, mely 10 cm. hosszú és vastagabb végén 2·5 cm. vastag.
2. Egy bordának csigolya vége 5·5 cm. hosszú töredék, az ízület 2 cm. széles.
3. Egy háteszigolya tör. a csigolyatesttel és a tövis nyújtvánnyal.
4. A 2-ik vagy 3-ik nyakcsigolya csaknem teljesen épen. Ez aránylag igen vékony s másfélszer akkora, mint az említett *Delph. communis*-csontvázáé.

A csigolyatest átmérője 35 mm.; benne a lyukak szélessége 8 mm. A tövisnyújtvány hossza 35 mm.

A csigolyalyuk 28 mm. magas és 25 mm. széles, szívalakú.

5. Az 1 és 2 háteszigolya töredezett nyújtványokkal.

Múlt évben a kol.-monostori kőbányából újra egy érdekes gerinces-maradvány birtokába jutottunk. Ez egy teknős hátpajzsának, 4 pár bordának megfelelő, hátsó töredéke, melynek lapján is láthatók az ellapult bordák nyomai és azok harmadikán a bordanyújtvány is, mely a hátpajzs szélén kinyúlik. A hátpajzs felületén csupán a csigolyáknak és bordáknak megfelelő ellapult csontrészek varrányai láthatók, szarútablák benyomatainak semmi nyomával. Ezen körülmény és az, hogy a csontpáncél felülete sűrűn tele van szúrágás-forma mélyedésekkel, a jelenleg is Észak-Amerika délnyugati folyamaiban élő *Trionyx* nemhez tartozó állatra utal. Az előttünk fekvő töredékből következtetve, a mi kihalt *Trionyx* fajunk k. b. 28 cm. hosszú és 25 cm. széles hátpajzsával birt.

¹⁾ Újabbán még 2 ilyen kúpfogat kaptunk, egyet a bácsi torok, egyet a Hója durvameszében.

A kol.-monostori gátnál évek előtt találtam egy lapos csonttöredéket, mely kétségtelenül szintén egy nagy teknősnek ellaposodott bordacsontja; de ennek felületén a szúrágás-forma mélyedések hiányozván, a *Trionyx* nemhez nem tartozhatik.

Legközelebb Mike Lajos gy.-monostori ref. lelkész küldött be számos töredéket egy nagy teknőstől, melyeket ő a múlt nyáron Zsobókon a felső durvamészből fejtett ki, s melyek közt különösen az állatnak koponyája kiválóan érdekes. A töredékek a hátpajzsnek különböző részei, melyeknek alsó felén lapos bordacsontokon kívül a kulcscsont és a medenczecsontok nyomai is észlelhetők. A pajzscsontok felülete a *Trionyx* nemet jellemző szúrágás-forma gödrökkel van borítva, de e mellett világosan mutatják a csontpánczélt fedő szarúlemezek határainak benyomásait is, különösen egy töredéken, mely a hátpajzsnek épen az oldali szélét képezi és a szegély-szarúlemezek alakját világosan feltünteti, melyeknél fogva a *Testudo* vagy *Emys* genusra emlékeztet.

A mi a koponyát illeti, ez általános alakra hasonlít a *Chelonia midas* koponyájához, de a szarúlemezek alakja, száma és elrendeződése egészen eltérő, s a szúrágás-forma mélyedések is jóval kifejtettebbek, mint a *Ch. midas* koponyacsontjain észlelhető lyikak és csatornák. A koponyacsontok közül különösen a fali csontok jól feltűnnek a varrányokból történt kimozdulás miatt. Általános alakra abban üt el, hogy profilvonala nem olyan domboru, mint a *Chel. midas*-é, hanem meglehetősen lapos. Ezen koponyának méretei:

Hossza a falsont végétől az orrhegyig	11·5 cm.
Legnagyobb szélessége az alapon	10 "
Szélessége a szemgödörök hátsó vége felett	7·3 "
Legnagyobb magassága (az alsó állkapocs nélkül)	5 "
A szemgödör hossza	4·4 "
" " magassága	3·1 "

Kitűnik ezen méretekből az állatnak — melyhez tartozik — tetemes nagysága, a mely tekintetben bizonyára a legnagyobb tengeri teknősökét megközelíti.

A kövült teknősök irodalmának teljes híjában ezen előleges közleményemnek célja csupán felhívni a figyelmet ezen érdekes maradványokra; a részletes beható leírást és a maradványok rajzainak közlését másorra hagyom. Csupán azt említhetem meg, hogy Meyer Hermann 1843-ban *Trachyaspis* név alatt¹⁾ állított fel egy új teknős genus, mely

¹⁾ Neues Jahrb. f. Min. Geol. u. Paläont. 1843. 698 l.

némileg a mi maradványunk sajátságait mutatja. Meyer a Svájcz Waad területének molasse-homokkővéből való teknősmaradványokról szólva kiemel egyes, féregalakú gödrökkel fedett csontlemezeket, különösen bordalemezeket, melyeken ezenfelül barázdaalakú benyomások is láthatók — a szárulemezek határaitól, melyek a csontpánczélt fedték — és pedig oly tisztán mutatják ezeket, mint a líkacstalan pajzslemezű teknősök bármelyike. Meyer ezen kiváló sajátság nyomán új genushoz tartozóknak nyilvánítá azon maradványokat, melyet elnevezett *Trachyaspis*-nek. Ezen genus tehát szerinte a *Trionyx* és a *Testudo* meg *Emys* élő nemek sajátságait egyesíti magában.

A zsobóki pajzsdarabokra tagadhatlanul szinte ráillik Meyer ezen jellemzése, de a koponya *chelon*-szerű alkata miatt még sem lehet azt a *Trachyaspis* genussal azonosítani, annál kevésbé, miután ezen genus — úgy látszik — szintén folyóvízi alak lehetett; míg a zsobóki maradványokról hajlandóbb vagyok azt hinni, miszerint tengeri alaktól származnak. Határozott véleményt az eddigiek nyomán természetesen nem lehet nyilvánítani; de annyit mindenesetre lehet mondani, hogy ezen maradványok kiválóan érdekesek és becsesek. Nemcsak Zsobókról ismeretes már ezen új alak, de a múlt nyáron sikerült egy hátpajzs-töredéket belőle Kolozsvárt is, a kol.-monostori Szamosmart durvameszében meglegelni, s így alapos reményünk van, hogy idővel sikerülni fog talán itt is többet találni.

Kitűnik a mondottakból, hogy a felső durvamesz-rétegekben nagyrészt tengeri gerinczes-maradványok vannak eltemetve; de nem hiányzanak folyóvízi alakok sem, miből a szárazföldnek nem nagy távolságára lehet következtetni, a mi a felső durvamesz mai felületi elterjedéséből is kétségtelenül kiviláglik.

Dr. Koch Antal.